

TOSHKENT DAVLAT
IQTISODIYOT UNIVERSITETI

BIG
DATA

RAQAMLI IQTISODIYOT
VA AXBOROT
TEXNOLOGIYALARI

2022

ELEKTRON ILMIY JURNALI MAXSUS SON/2

МУАССИС | FOUNDER

Тошкент давлат иқтисодиёт университети
Tashkent State University of Economics

ТАҲРИР КЕНГАШИ РАИСИ | CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD

Шарипов Конгратбой Аvezимбетович – т.ф.д., профессор
Sharipov Kongratboy Avezimbetovich – doctor of technical sciences, professor

БОШ МУҲАРРИР | EDITOR-IN-CHIEF

Абдуллаев Мунис Курбонovich – и.ф.ф.д. (PhD), доцент
Abdullayev Munis Kurbonovich – PhD, docent

БОШ МУҲАРРИР ЎРИНБОСАРИ | DEPUTY CHIEF EDITOR

Вафоев Бобуржон Расулович – и.ф.н., доцент
Vafoev Boburjon Rasulovich – PhD, docent

МАСЪУЛ КОТИБ | EXECUTIVE SECRETARY

Л.А. Аблазов | Ablazov L.A.

ВЕБ-АДМИНИСТРАТОР | WEBMASTERS:

Н.Я. Нурсаидов, А.Ш. Махмудов | Nursaidov N.Ya., Makhmudov A.Sh.

ТАҲРИРИЯТ АЪЗОЛАРИ | EDITORIAL BOARD

С.С. Гулямов – и.ф.д., академик.
Б.А. Бегалов – и.ф.д., профессор.
М.П. Эшов – и.ф.д., профессор.
О.Қ. Абдурахмонов – и.ф.д., доцент.
К.Б. Ахмеджанов – и.ф.д., профессор.
И.М. Алимардонов – и.ф.д., доцент.
Р. Салиходжаев – и.ф.ф.д. (PhD).
Проф. Холназар Амонов (Чехия).
Проф. Ҳамид Эргашев (Англия).
Проф. Карина Татек Банетти (Чехия).
Проф. Одиложон Абдураззаков
(Германия).
Проф. Эко Шри Маргианти
(Индонезия).
Проф. Дмитрий Назаров (Россия).
Проф. Н.М. Сурнина (Россия).
Проф. Марк Розенбаум (АҚШ).
PhD. Абдул-Рашид (Афғонистон).

PhD. Аҳмед Мохамед Азиз Исмоил
(Миср)
PhD. Бекзод Саидов – (АҚШ).
А.А. Исмаилов – и.ф.д., профессор.
И.Е. Жуковская – и.ф.д. (DSc),
профессор.
Т.С. Кучкоров – и.ф.д. (DSc),
профессор.
Р.А. Дадабаева – и.ф.н., доцент.
Ш.И. Хашимходжаев – и.ф.н., доцент.
А.А. Абидов – т.ф.н., доцент.
И.М. Абдуллаева – и.ф.н., доцент.
Н.Б. Абдусаломова – и.ф.д. (DSc),
профессор.
Р.Х. Насимов – т.ф.н., доцент.
А.Б. Бобожонов – и.ф.ф.д. (PhD).
С.О. Хомидов – и.ф.ф.д. (PhD).
Ш.С. Егамбердиев – и.ф.ф.д. (PhD).

МУНДАРИЖА

Шарипов Конгратбой Авезимбетович, Каримова Ширин Зоҳид қизи ЭЛЕКТРОН ТИЖОРАТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ	6
Eshov Mansur Po‘latovich, Abdullayev Munis Kurbonovich, Rizayeva Farangiz Xoldorovna BLOCKCHAIN TECHNOLOGIYALARINING OLIY TA'LIM TIZIMIDA QO'LLASH AFZALLIKLARI	11
Абдурахмонова Гулнора Қаландаровна, Зарипов Баҳодир Бобомурод ўғли ТИЗИМЛИ ЁНДАШУВ АСОСИДА БУЛУТЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ХИЗМАТЛАРИНИ ТАНЛАШ БЎЙИЧА ҚАРОРЛАРНИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ МЕТОДОЛОГИЯСИ	19
Yuldashev Maqsudjon Abdullayevich, Maxmudov Abbas Sherali o'g'li, Homidov Hamdam Hasan o'g'li IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TECHNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI	26
Акбаров Нодир Гафурович, Вафоев Бобуржон Расулович, Юсуфжанов Нурмухаммад Жахонгир ўғли СПОРТ МАРКЕТИНГИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ	33
Abduvohidov Abdumalik Mahkamovich, Parpieva Rano Abdurasulovna FOREIGN EXPERIENCE IN ORGANIZING REMOTE BANKING SERVICE	39
Abdulakhatov Muzaffar Mashrabjon ugli, Jaloliddinova Madina Sirojiddin kizi THE MAIN IMPACTS OF DIGITAL TRANSFORMATION ON SMALL TO MEDIUM-SIZED BUSINESS ENTERPRISES	43
Абдуллаев Мунис Курбонovich, Абдурахмонова Барно РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР ТАЖРИБАСИ	48
Абидов Абдужаббор Абдухамидович ДИАГНОСТИКА СОСТОЯНИЯ И ВОССТАНОВЛЕНИЯ РАБОТСПОСОБНОСТИ СИСТЕМ РЕАЛЬНОГО ВРЕМЕНИ	54
Алимов Раимжон Хақимович, Шамсиева Ф.М. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИГА КИРИТИЛАЁТГАН ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ МЕВА- САБЗАВОТ ЕТИШТИРИШГА ТАЪСИРИНИ МОДЕЛЛАШТИРИШ ВА ПРОГНОЗЛАШ	59
Амиров Лочинбек Файзуллаевич, Аскарова Мавлуда Турабовна СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	65
Ахунова Маърифат Хақимовна ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОННИНГ РАҚАМЛАШУВИ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР	74
Ashurov Zufar Abdulloevich, Butikov Igor Leonidovich MULTIPLE LISTING SERVICE – A DIGITAL TECHNOLOGY FOR REAL ESTATE MARKET OF UZBEKISTAN	78
Бекмуродов Н.Х. ИНСОН РЕСУРЛАРИНИ СТРАТЕГИК БОШҚАРИШДА ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА УЛАРНИ ТАТБИҚ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ	82

Davletova Durдона, Buranova Jazira DIGITAL ECONOMY: INFLUENCE IN ECONOMY DURING THE PANDEMIC	86
Дадабаева Раъно Акромовна ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИИ ОРГАНИЗАЦИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ..	91
Jamalova Gulnora Gulomovna, Aymatova Farida Khurazovna DIGITAL ECONOMY AS A NEW PERIOD OF GLOBALIZATION	94
Жахонгиров Илимдоржон Жахонгиржон ўғли МАМЛАКАТИМИЗДА СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ МУАССАСАЛАРИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ ТИЗИМИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ	100
Zhukovskaya Irina Evgenievna, Khashimkhodzhaev Sharafutdin Ishankhodzhaevich THE MAIN DIRECTIONS FOR IMPROVING THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION	109
Зарипова Мукаддас Джумаёзовна ПРОФЕССОР-ЎҚИТУВЧИЛАР ТАРКИБИ СИФАТИНИ БАҲОЛАШ КўРСАТКИЧЛАРИ ВАЗН КОЭФФИЦИЕНТЛАРИНИ АНИҚЛАШДА ЭКСПЕРТ СЎРОВ УСУЛИДАН ФОЙДАЛАНИШ	114
Karimova Shirin Zohid qizi ELEKTRON TIJORAT DO‘KONLARIDA 3D TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASH	125
Касимов Азамат Абдукаримович САНОАТ 4.0 НИНГ РИВОЖЛАНИШИ ВА УНИНГ ИҚТИСОДИЁТНИ РАҚАМЛАШТИРИШДАГИ ЎРНИ	129
Қодиров Фаррух Эргаш ўғли, Мухитдинов Х.С. АҲОЛИГА ТИББИЙ ХИЗМАТ КўРСАТИШДАН ОЛИНГАН ДАРОМАД ВА ХАРАЖАТЛАРНИ БИЗНЕС ИННОВАЦИОН МОДЕЛИ	136
Кулматова Сайёра Сафаровна, Рихсимбаев Одилжон Кабилджанович ВОПРОСЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ МАШИННО-ТРАКТОРНЫХ ПАРКОВ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ	142
Kuchkarov Tahir Safarovich, Sultanov Ruslan Rustamovich RESEARCH AND DESIGN STRUCTURE AND FORMAL MODEL OF INFORMATION SYSTEM FOR MANAGING EDUCATIONAL SYSTEM AND E-CONTENT DESIGN BASED ON ELEMENTS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE	147
Мирзакаримова Муhabбатхон Махмуд қизи БАРКАМОЛ АВЛОД БОЛАЛАР МАКТАБЛАРИ ТИЗИМИ УЧУН МУЛЬТИМЕДИАЛИ МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМ ПЛАТФОРМАСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ	156
Назаров Дмитрий Михайлович, Шкрадюк А.Д. ТЕХНОЛОГИЯ OSINT: ОБЗОР СЕРВИСОВ С ОТКРЫТЫМ ИСХОДНЫМ КОДОМ	167
Nuraliev Faxriddin Murodillaevich, Giyosov Ulugbek Eshpulatovich, Ibodullaev Sardor Narsiddin o‘g‘li TA'LIMNING VIRTUAL OLAMDAGI KO‘RINISHI UCHUN 3D OBEKTLARNI JOYLASHTIRISH VA FOYDALANISH USULLARI	172

Nursaidov Nurmukhammad Yashnar ugli USING MOBILE DEVICES FOR LANGUAGE LEARNING	177
Olimov Maksudjon Komiljon ugli SPECIFIC CHARACTERISTICS OF MODERNIZATION OF INDUSTRIAL PRODUCTION BRANCHES AND IMPLEMENTATION OF “INDUSTRY 4.0” CONCEPT .	183
Ортиков У.А. СУЩНОСТЬ И НЕОБХОДИМОСТЬ ПОВЫШЕНИЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ	188
Отажанов Умид Абдуллаевич, Нуруллаева Шахноза Тохтасиновна, Сайдуллаева Саодат, Исакова Наима ЎУДУДЛАРИНИГ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ САЛОҲИЯТИНИ ЗАМОНАВИЙ БАҲОЛАШ УСУЛИНИ ТАДБИҚИ	193
Паязов Мурод Максудович ХИЗМАТЛАР СОҲАСИНИ РАҚАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАШ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР	201
Пилипенко Елена Федоровна, Белалова Гузаль Анваровна ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ	207
Рўзиева Дилобар Исомжоновна РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА КИЧИК БИЗНЕС СУБЪЕКТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ	214
Сабиров Ойбек Шавкатбекович, Эргашова Наргиза Бобохоновна ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК МАҲСУЛОТЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ	219
Саидназаров Фирдавс Абдуллоевич КОРХОНАЛАРДА УЗОҚ МУДДАТЛИ МОЛИЯВИЙ СТРАТЕГИЯНИНГ АМАЛИЙ- УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ (Ўзбекгидроэнерго АЖ мисолида)	227
Салайев Расул Шавкатович ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА РАҚАМЛИ АКТИВЛАР МУОМАЛАСИНИНГ КОНЦЕПТУАЛ ЁНДАШУВЛАРИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	237
Темиров Абдулазиз Алимжанович АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИ ФАОЛИЯТИГА РАҚАМЛИ БОШҚАРУВНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ	249
Тўхсанов Қудратилло Нозимович ПАНДЕМИЯДАН КЕЙИНГИ ДАВРДА РАҚАМЛИ МОЛИЯЛАШТИРИШНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ИМКОНИЯТЛАРИ	254
Файзиева Муяссарзода Ханчаровна РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ЎЗБЕКИСТОНДАГИ ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ФАОЛИЯТИГА ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ	259
Файзуллаева Нилуфар Садуллаевна ИНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГИИ И РАЗВИТИЕ ОБРАЗОВАНИЯ	268
Хашимова Дилёра Пахритдиновна, Мирзиёдова Гульнозахон Аюбхон кизи ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНСТРУМЕНТОВ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГА ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОЦЕССА ПРОДВИЖЕНИЯ ТОВАРОВ ТОРГОВОГО ПРЕДПРИЯТИЯ	272

Хидиров Темур Қахрамон ўғли СУТНИ ҚАЙТА ИШЛАШ КОРХОНАЛАРИНИ РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА КЛАСТЕР ТИЗИМИ АСОСИДА РИВОЖЛАНТИРИШ	278
Xodjayeva Mavlyuda Sabirovna, Saydakhmedova Barno Batirovna TA'LIMDA RAQAMLI TECHNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISHNING ANAMIYATI	285
Хужакулов Хаитмурат Джавлиевич, Аюбджанов Аббас Хасилович ЎЗБЕКИСТОНДА ИҚТИСОДИЁТ ТАРМОҚЛАРИ РИВОЖЛАНИШИНИ СТАТИСТИК БАҲОЛАШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ...	293
Хакимова Муҳаббат Файзиевна, Тўрабеков Фарход Санакулович ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМ МУҲИТИДА АРАЛАШ ЎҚИТИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	300
Shermuhamedov Abbos Toirovich, Ablazov Lazizbek Abdigosimovich OLIY TA'LIMDA BULUT TECHNOLOGIYALARINING IMKONIYATLARI	306
Shoaxmedova Nozima Hayrullayevna, Abdullaeva Iroda Maxmudjanovna, Mannanova Shaxida Gaybullayena, Yusupova Dilbar Mirabidovna SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA SOXTA KONTENTLARNI ANIQLASH USULLARI ..	311
Юлдашев Абдухаким Абдукаримович КИЧИК ЁҒ-МОЙ КОРХОНАЛАРИДА ТАЪМИНОТ ЗАНЖИРИНИ БОШҚАРИШДА РАҚАМЛИ ЛОГИСТИК ЭКОТИЗИМЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИ САМАРАДОРЛИГИ	317
Yuldasheva Nilufar Abduvakhidovna THE CONCEPT OF THE STRATEGY OF INNOVATIVE AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE DIGITAL ECONOMY	322
Юлдошев Улугбек Аскар ўғли РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ СОҲАСИДА ДАВЛАТ-ХУСУСИЙ ШЕРИКЛИК	327
Юсупов Муҳиддин Соатович УКРЕПЛЕНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПУТЕМ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОГО И УМНОГО СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ	334
Юсупов Мансур Махаммаджон угли, Шоахмедова Нозима Хайруллаевна АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	345
Якубов Максадхон Султаниязович, Шарифжанова Нилуфар Муратжановна МЕХАНИЗМЫ РЕАЛИЗАЦИИ МЕТОДОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ В СИСТЕМЕ ПОДГОТОВКИ РАЗРАБОТЧИКОВ ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ	352
Асадов Жасур Абдужабборович РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА АҲОЛИНИНГ МОЛИЯВИЙ САВОДХОНЛИГИНИ ОШИРИШГА ОИД ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА	361
Homidov Hamdam Hasan o'g'li, Vafoyev Boburjon Rasulovich, Maxmudov Abbos Sherali o'g'li SUN'IY INTELLEKT TECHNOLOGIYALARINI QISHLOQ XO'JALIGI FAOLIYATIDA TADBIQI	367
Norboeva Nafisa Erkinovna EFFICIENT USE OF CLOUD TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITIES OF ENTERPRISES AND ORGANIZATIONS	372

ЭЛЕКТРОН ТИЖОРАТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

Шарипов Конгратбой Авезимбетович

Тошкент давлат иқтисодий университетини ректори, т.ф.д., профессор
rector@tsue.uz

Каримова Ширин Зоҳид қизи

Тошкент давлат иқтисодий университетини таянч докторанти
gafurova.sladkaya.1996@mail.ru

Аннотация

Мақолада электрон тиждоратнинг мазмун моҳиятини очиб берувчи фикр мулоҳазалар, шунингдек мазкур фаолиятнинг ҳозирги кундаги ҳолати, унинг имкониятлари, келажакдаги истиқболлари, ҳамда соҳанинг ривожланишида тўсиқ бўлувчи омилларни бартараф этиши йўллари қисқача ёритиб ўтилган.

Калитли сўзлар

электрон тиждорат, ахборот-коммуникация технологиялари, онлайн дўконлар, online-banking, интернет-маркетинг

Кириш

Ҳозирги кунда жадаллик билан ривожланаётган мамлакатларда жамият ҳаётини тизимлаштириш ва ҳаёт тарзини яхшилаш учун, ахборот-коммуникация технологияларига (АКТ) бўлган эҳтиёжи катта суръатлар билан ошиб бораёпти. Иқтисодий ўсишнинг фаоллашуви, дунё аҳолиси яшаш даражасининг яхшиланиши ахборот технологияларининг кундалик ҳаётимизга сингиб кетагани натижасидир. Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики эркин ахборот оқимининг тез сураётлар билан ўсиши бозор иқтисодиётига ўтишни тезлаштиради ва жамият фаровонлигини оширади.

Ахборот технологияларининг юқори даражадаги тез ривожланиши иқтисодиётда ҳам ўз аксини топмай қолмайди. Ҳозирги кунда ҳар қандай соҳада, айниқса тадбиркорлик, бизнес каби соҳаларида эришилаётган ютуқлари негизда айнан ахборот-коммуникация технологиялари турли сегментларининг юқори даражада ривожланганлиги, кенг ва самарали қўлланиши ётади. Ўзбекистон иқтисодиёти ҳам бундан мустасно эмас албатта.

Яққол мисол сифатида ахборот-коммуникация технологияларининг бир қатор имкониятлари масалан, маълумотлар етказиш тармоқлари, ахборот интернет-ресурслари ва улар орасидаги электрон хужжат алмашув, online-banking, электрон тўлов тизимларининг кўпайиши, электрон пул маблағларининг кенг миқёсда хавфсиз айланиши, бизнес ва тиждоратнинг барқарор ривожланаётганини келтириш мумкин.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Л.И. Архипов, В.Н. Бабич ва Е.А. Кириллова тадқиқотларида охириги 30 йил ичида инсоният томонидан яратилган маълумотлар ҳажми аввалги 3 минг йилликдаги ҳажмга тенг ва тез суръатларда ўсишда давом этмоқда ҳамда шу тариқа сунъий интеллектдан фойдаланмасдан самарага эришиш мумкин бўлмаган улкан маълумотлар массивларини (Big Data) ҳосил қилиши етарлича ёритиб берилган [2, 3].

Н.В. Городнова томонидан электрон тиждораталгоритмларини инсон ҳаётига кўшимча имкониятларга эга ёрдамчи сифатида киритиш бундай интеграциянинг асосий устунлигини олиш имконини бермшм – бу нафақат қарор қабул қилиш жараёнини тезлаштириш, балки уларнинг сифатини сезиларли даражада яхшилашга олиб келиши асосланган [5].

В.В. Жилин, О.А. Сафарьянларнинг тадқиқотларида бугунги кунда компанияларнинг 37 фоизи алгоритмик хизматлар ва электрон тиждорат технологияларидан фойдаланиши, бу келажакда янги юқори интеллектли технологиялардан фойдаланиш имкониятлари доимий равишда ошиб боришидан далолат бериши ёритиб ўтилган [6].

Л.И. Архипов томонидан 2018 йилда дунёда Big Data ва бизнес-аналитика хизматларидан фойдаланишдан тушган даромад ҳажми 168,8 миллиард АҚШ долларини ташкил этиши, прогнозга кўра, 2022 йил охирига бу кўрсаткич 274,3 миллиард АҚШ долларидан ошиши таҳлиллар асосида ёритиб берилган [2].

Бугунги кунда бизнес соҳасида қўлланиладиган электрон тижоратхизматларининг асосини онлайн-дўконлар ва виртуал ёрдамчиларнинг (масалан, Alex, Cortan ва Siri) электрон тижоратбўйича тавсиялари ташкил этади [7].

Электрон тижоратконтентни фойдаланувчининг афзалликлари ва оммабоплигига кўра саралайди, матнларни танийди, тушунади ҳамда мустақил равишда ёзади, спамларни филтрлайди ва блоклайди, инсон нутқини танийди, одамларни фотосурат, селфи ва бошқа усуллар билан аниқлайди. Бу иктисодчилар ва экспертларни бундай таъсирнинг салбий оқибатлари тўғрисидаги чекланган маълумотлар туфайли сунъий интеллектнинг меҳнат бозорига таъсири ҳақида қарама-қарши ҳулосаларга олиб келади [5, 8].

Шунингдек, миқозлар билан мулоқот қилиш учун электрон тижораткомпаниялари ўзаро алоқада бўлган ва саволларга жавоб берадиган чатботлардан фойдаланадилар. Электрон тижораттизимлари телекоммуникация хизматларини кўрсатишда, автомобилсозлик ва молия секторида фаол қўлланилади. Ушбу технологиялар чакана савдо тармоқларида, FMCG (fast moving consumer goods) ишлаб чиқаришда, медиа-бизнесда ва бошқаларда ҳам жорий этилмоқда [9, 10].

Юқоридагиларга асосланган ҳолда бугунги кунда бизнес фаолиятни риводлантириш, миқозлар билан ўзаро мулоқот қилиш, ҳар бир жараёни тезкорлик билан таҳлил қилиш ва қарорлар қабул қилиш жараёнларини тезлаштиришда электрон тижораттизимларидан фойдаланишни тақозо этади.

Тадқиқот методологияси

Бугунги кунда замонавий бизнеснинг турли соҳаларида электрон тижорат платформалари ва хизматларини татбиқ этиш натижаларини ўрганиш бўлиб, бу электрон тижорат тизимларини янада ривожлантиришнинг асосий йўналишларини аниқлаш имконини берди. Рақамли иктисодиёт ва электрон тижоратнинг ҳаётда кенг қўлланилиши билан боғлиқ асосий муаммолар, хавф ва таҳдидлар жамият, шахс ва давлат миқёсида уларни жорий этиш аҳамияти ёритилди. Электрон бизнес хизматларини жорий этишнинг асосий мақсади технологик ва бизнес жараёнларида фақат харажатларни қисқартириш эмас, балки инсон меҳнати самарадорлигини ва умуман бизнес самарадорлигини оширишдир.

Таҳлил ва натижалар

Бизнеснинг турли соҳаларида электрон тижоратдастурлари ва хизматларини татбиқ этиш натижаларини ўрганиш бўлиб, бу электрон тижораттизимларини янада ривожлантиришнинг асосий йўналишларини аниқлаш имконини берди. Электрон тижоратва ахборот технологияларининг ҳаётда кенг қўлланилиши билан боғлиқ асосий муаммолар, хавф ва таҳдидлар жамият, шахс ва давлат миқёсида уларни жорий этиш аҳамияти ёритилди. Электрон тижоратхизматларини жорий этишнинг асосий мақсади технологик ва бизнес жараёнларида одамни тўлиқ алмаштириш эмас, балки инсон меҳнати самарадорлигини ва умуман бизнес самарадорлигини оширишдир.

1-жадвал

2019 йилга келиб электрон савдо айланмаси умумий ҳажмининг мамлакатлар бўйича улуши (АҚШ доллорида)

Rank	Economy	Total e-commerce sales (\$ billion)	Share of total e-commerce sales in GDP (%)	B2B e-commerce sales (\$ billion)	Share of B2B e-commerce sales in total e-commerce (%)	B2C e-commerce sales (\$ billion)
1	United States	8,640	42	7,542	87	1,098
2	Japan	3,280	66	3,117	95	163
3	China	2,304	17	943	41	1,361
4	Korea (Rep.)	1,364	84	1,263	93	102
5	United Kingdom	918	32	652	71	266
6	France	807	29	687	85	121
7	Germany	722	18	620	86	101
8	Italy	394	19	362	92	32
9	Australia	348	24	326	94	21
10	Spain	333	23	261	78	72
	10 above	19,110	35	15,772	83	3,338
	World	25,648	30	21,258		4,390

Ўзбекистон учун ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш жамият ҳаётини тизимлаштириш жараёнини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади. Бу жараён, ахборот технологиялари соҳасида таълим стандартларининг ошиши, миллий телекоммуникация тармоқларининг модернизациялашуви, ҳуқуқий базанинг шаклланиши, ҳокимият органларида бошқарув тизимларининг кенг татбиқ этилиши, транспорт-алоқа тизимларининг автоматлаштирилиши ва қўллаб соҳалар фаолиятини тизимли равишда ташкил этишда ўз аксини топади.

“Электрон тижорат” термини EDI (Elektronic Data Interchange – маълумотларни электрон алмашиш), электрон почта, интернет, интранет (компания ичида ахборот алмашиш) ва экстранет (ташқи дунё билан ахборот алмашиш) каби технологияларни ўз ичига олади.

Электрон тижорат пайдо бўлганига қисқа фурсат бўлганига қарамай, бу фаолият билан боғлиқ АҚШ бозорларида йилига ўртача 1,5-2 трлн. АҚШ доллари миқдорида маблағлар айланади¹ (1-жадвал).

Умуман олганда электрон тижорат бу савдо соҳаси сифатида таърифланган, компьютер тармоқлари орқали пул ва савдо операцияларини амалга оширадиган, шу жумладан операцияларни бажариш учун зарур бўлган бизнес жараёнлар: электрон маркетинг, ҳужжат айланиши, товарлар / хизматларни етказиб бериш каби жараёнларни ўзида жамлаган замонавий фаолият туридир. Ўз навбатида электрон тижорат тизими уч синфга бўлинади:

- Чакана савдони ташкил қилиш бўйича (бизнес-истеъмолчи, B2C) – olcha.uz, abad.uz, texnoman.uz;
- Бизнес ҳамкор билан алоқлар ўрнатиш (бизнес-бизнес, B2B) – market.vsm.uz;
- Истеъмолчилар ўртасидаги савдо (истеъмолчи-истеъмолчи, C2C); Мисол сифатида – olx.uz, uzybor.uz, e-auksion, www.ebay.com кабиларни келтириш мумкин.

Афзалликлари ва камчиликлари. Тадбиркорликни интернет орқали ривожлантириш бизнес чегараларини ва халқаро бозорга чиқиш имкониятини кенгайтиради, ҳафтада етти кун давомида сотишга, истеъмолчиларга вақтни тежаш билан сифатли, қулай ҳамда қўллаб миқдордаги танлов имконияти мавжуд бўлган турли хилдаги товар ва хизматларни қулай нархларда сотиб олиш каби афзалликларини тақлиф этади. Масофавий хизматларнинг кенгайиши бошқа соҳаларга, масалан, етказиб бериш учун транспорт воситаларига бўлган талабни оширади ва шу каби соҳаларни янада ривожланиши учун муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Мисол учун, “Амазон” компанияси эндиликда электрон савдолардаги товарларни етказиб беришда дронлар хизматидан фойдаланмоқда. Прогнозларга кўра, 2019 йил охирига келиб, сотувларнинг 60 фоизи интернет орқали амалга оширилди.

- Асосий афзаллик бу катта молиявий инвестициялар ва харажатларни талаб қилмасдан, жаҳон бозорига чиқиш қобилиятидир. Ушбу савдо турига чекловлар жуғрофий жиҳатдан аниқланмаган. Бу истеъмолчиларга глобал танловни амалга ошириш, керакли маълумотларни олиш ва жойлашувидан қатъий назар барча потенсиал етказиб берувчиларнинг тақлифларини таққослаш имконини беради. Бундан ташқари:

- Якуний истеъмолчи билан тўғридан-тўғри алоқа туфайли, онлайн тадбиркор воситачилар тармоғини қисқартиради, баъзида уларни бутунлай йўқ қилади. Бу ишлаб чиқарувчи ёки хизмат кўрсатувчи провайдер ва охириги фойдаланувчи ўртасида тўғридан-тўғри канал яратади, бу эса мақсадли бозорнинг индивидуал имтиёзларига жавоб берадиган маҳсулотлар ва хизматларни тақлиф қилишга имкон беради.

- Электрон тижорат етказиб берувчиларга ўз мижозларига яқинроқ бўлишга имкон беради, бу эса компанияларнинг самарадорлиги ва рақобатбардошлигини оширишга олиб келади. Натижада, истеъмолчи хизмат сифатининг яхшиланишига олиб келади, бу эса яқинликка, шунингдек сотишдан олдин ва кейин қўллаб-қувватлашга имкон беради. Электрон тижоратнинг ушбу янги шакллари туфайли энди истеъмолчилар кунига 24 соат онлайн дўконларга эга бўлмоқдалар.

- Кам харажатлар, одатда электрон тижорат билан боғлиқ бўлган яна бир муҳим устунликдир. Муайян иш жараёни қанчалик содда ва қулай бўлса, унинг муваффақият қозониш эҳтимоли шунча катта бўлади. Бу транзакция харажатлари ва мижозларга тўланадиган нархларнинг сезиларли даражада пасайишига олиб келади.

Ҳар қандай соҳанинг ўзига хос афзалликлари билан бирга ушбу соҳаларда бартараф этилиши лозим бўлган омиллар ҳам мавжуд бўлади. Шунингдек электрон тижорат фаолиятида ҳам, хусусан Ўзбекистонда, электрон тижоратни ривожлантиришга тўсқинлик қилаётган бир қанча сабаблар мавжуд: Биринчидан, зарур инфраструктуранинг ҳали ҳам етарли даражада такомиллашмагани, шунингдек Республикамизда фаолият юритаётган интернет дўконларининг сони (ҳозирда расмий

¹ <https://unctad.org/press-material/global-e-commerce-hits-256-trillion-latest-unctad-estimates>

маълумотга кўра Ўзбекистонда 49 та интернет дўконлари мавжуд) етарли даражада кўп эмаслигини келтириш мумкин. Шу жумладан:

- Асосий сабаблардан бири бу Республиканинг барча аҳолиси интернет тармоғи билан таъминланмаганлиги (Ҳозирги кунда аҳолининг 72 % интернет тармоғидан фойдаланади. 1-расмда кўрсатилган), шунингдек уларнинг аксарияти интернет-дўконларга киришга мойил эмас. Кўпгина харидорлар учун маҳсулотга "тегиниш" ва визуал баҳолаш қобилияти муайян маҳсулотни сотиб олишда ҳал қилувчи омил ҳисобланади. Бу ҳолат электрон тижорат билан шуғулланиш учун зарур бўлган йирик бозор яратиш имконини бермайди;

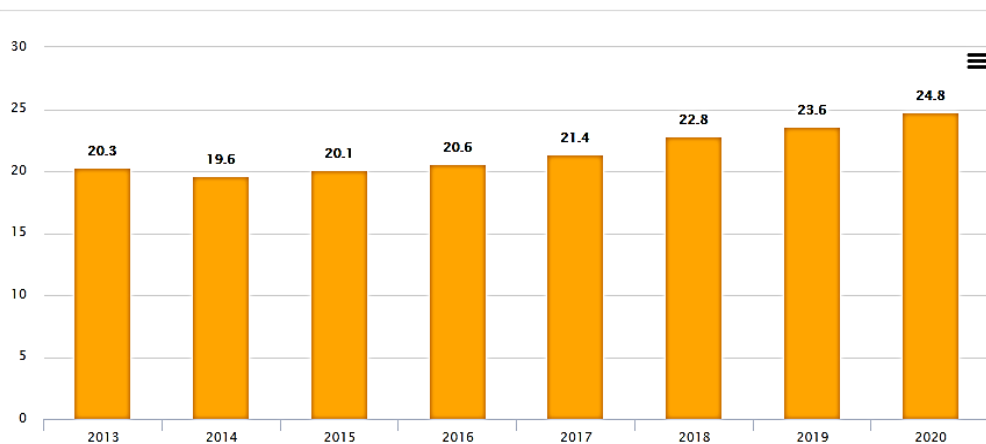
- Интернетнинг глобал тармоғи билан тўғридан-тўғри боғланган провайдерлар сони чекланган миқдорда ва бунинг натижасида интернет мижозларга провайдер ўртасида биридан иккинчисига ташиш орқали етказилмоқда, маълумки бундай ҳолат хизмат кўрсатишнинг сифатига салбий таъсир кўрсатади.

- Кўпгина сайтларнинг тасодифийлиги ва маълумотларнинг ҳаддан ташқари кўп юкланиши потенсиал мижозларни жалб қилиш ва ушлаб туришни қийинлаштиради, яъни профессионал веб-сайт яратиш ва унинг фаолияти самарадорлигини баҳолаш қобилиятини келтириб чиқаради;

- Интернет-маркетинг ва реклама соҳасида профессионал мутахассисларнинг етишмаслиги, улар кўрсатадиган хизматларнинг паст сифатига олиб келади;

- Тизимда тез бузиладиган маҳсулотларни сотиш имконияти чекланганлиги;

- Кўпчилик ҳолатларда етказиб бериш муддатининг кечикиши, товарларни қайтаришда мумкин бўлган муаммолар.

1-расм. Аҳолининг интернет тармоғидан фойдалаланувчилари сони

Электрон тижорат механизмларининг ривожланиши ва барқарор ишлаши учун зарур бўлган шарт-шароитлар тўғрисида дастлабки хулосаларни чиқарган ҳолда, қуйидаги хулоса ва таклифларни келтириш мумкин.

• Электрон тижорат соҳасида чуқур илмий изланишлар олиб бориш зарур. Илмий-амалий конференциялар ўтказиш, хорижий давлатлар билан ҳамкорликда лойиҳалар яратиш, илмий ишлар, мақолалар ёзиш, шу соҳада интернет-ресурларини, медиа материалларини яратиш, доимий форум ва виртуал кўргазмалар ташкил этиш, кадрлар таёрлашда электрон тижоратнинг нафақат техник, балки иқтисодий ва ҳуқуқий хусусиятларини ҳам инобатга олиш, энг асосий муаммолардан бири – малакали кадрларни тайёрлаш учун олий таълим муассасаларида замон талабларига жавоб берувчи комплекс лабораторияларни яратиш лозим;

• Аҳолига телекоммуникация-алоқа хизматларни кўрсатиш соҳасида рақобатни кучайтириш. Бу эса ўз навбатида алоқа компаниялари томонидан кўрсатилаётган хизматлар сифатининг ошишига, нархлар даражасининг тушишига ва электрон тижорат учун маълум интернет зонасининг яратилишига олиб келади.

• АКТ соҳасига инвестицияларни киритиш учун ва унда чуқур ислохотларни олиб боришда қулай ҳуқуқий шароитнинг кўрсатилган тартибда доимий мавжуд бўлишини таъминлаш;

• Ахборот технологияларининг бутун Ўзбекистон бўйлаб кенг тарқалишини таъминлаш. Нафақат вилоят марказларида, балки чекка қишлоқларда ҳам ахборот технологияларининг жорий қилиниши электрон тижорат ҳажмининг юқори даражада ошишига олиб келади.

• *Online-banking* тизимини бутун республика бўйлаб самарали жорий қилиш. Бу улгуржи ва чакана савдо билан шуғулланаётган тадбиркорлар учун ўз товар ва хизматлари билан интернет тармоғи орқали эркин савдо қилиш имкониятини оширади.

Ўзбекистонда электрон тижоратнинг ривожланиши истиқболлари. Электрон тижорат рақобат кучайтириш ва харажатларни тежаш, бизнес манфаатларининг глобал миқёсида кенгайтириш шароитида истеъмолчилар учун имтиёзлар ва тадбиркорликни ривожлантириш учун, шу жумладан савдо шерикларини биргаликда тижорат билан савдо тармоқларини бошқаришда катта имконият яратади. Умуман, электрон тижоратни ривожлантириш жамиятимиз учун кўплаб имкониятлар эшигини очади десак муболаға бўлмайди.

• Электрон тижоратнинг ривожланиши Ўзбекистон меҳнат бозори структурасига ижобий таъсир кўрсатади. Юқори ахборот-коммуникация технологияларини sanoat корхоналарида кенг қўлланилиши натижасида минглаб янги иш ўринлари яратилади.

• Ўзбекистон иқтисодийнинг барқарорлашиши, товар ва хизматларнинг рақобатбардошлиги кучайиши ва электрон тижорат ривожланишининг бир вақтда содир бўлиши мамлакат экспорт ҳажмининг ошишига олиб келади.

• Электрон тижорат аҳоли турмуш даражасининг яхшиланишини, маркетинг, менежмент каби соҳаларнинг ривожланишини таъминлайди.

Шундай қилиб, Ўзбекистонда электрон тижоратни ривожлантириш имкониятлари йилдан йилга ўсиб бораётганлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим. Унинг ривожланиши ишлаб чиқарувчиларга янги бозорларни очиш, янги мижозлар топиш имкониятларини яратади. Электрон тижоратни ривожлантириш бўйича танланган ва амалдаги йўлдан тўғри бориш, келажакда Ўзбекистон иқтисодийнинг жаҳон бозорининг етакчи вакилларидан бирига айлантиради. Ўзбекистонда электрон тижорат бўйича мавжуд муаммоларни ҳал қилишнинг тўғри йўли танланганлиги халқ фаровонлиги, жамиятимизнинг таракқий топишида, мамлакатнинг иқтисодий ривожланишида ўз аксини топади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018-йил 14-майдаги ПҚ-3724-сонли “Электрон тижоратни жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори.
2. Kobelev O.A. Elektron tijorat: darslik / nashr. prof. S.V. Pirogov. - 2-nashr, qayta ko'rib chiqilgan. va qo'shing. - M.: "Dashkov va Ko" nashriyot-savdo korporatsiyasi, 2006. - S. 14.
3. Yurasov A.V. Elektron tijorat asoslari, Hotline-Telecom, Moskva, 2007 yil
4. Anil, K.: Introduction to e-commerce. <http://www.ddegjust.ac.in/study-material/mcom/mc201.pdf> (2019)
5. Global Ecommerce: Statistics and International Growth Trends (Infographic). <https://www.shopify.com/enterprise/global-ecommerce-statistics> (2018)
6. <https://unctad.org/press-material/global-e-commerce-hits-256-trillion-latest-unctad-estimates>
7. <https://mitc.uz/uz/stat/7>
8. <https://stat.uz/uz/2>

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ВА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ
DIGITAL ECONOMY AND INFORMATION TECHNOLOGY

Илмий электрон журнал | Scientific electronic journal

Muharrir

Yaxshiyev H.T.

Musahhih va dizayner

Matxo'jayev A.O.

Texnik muharrir

Mirzayev J.O'.

Litsenziya AI № 240 04.07.2013. Bosishga ruxsat etildi 07.11.2022.

Qog'oz bichimi 60x80 1/16. Times garniturası. Raqamli bosma.

Shartli bosma tabog'i: 23,3. Adadi 50 nusxa.

«IMZO PRINT MEDIA GROUP» XKning matbaa bo'limida chop etildi.

100066. Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi, 49-uy.

+998 71 239-28-41 <http://dgeconomy.tsue.uz/>

 dgeconomy_tdiu@mail.ru, dgeconomy@tsue.uz

 100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi, 49-uy.

COLORPACK

время ярких решений